

Finns det på nätet?

Nätpublicering som kulturarvsproduktion

Fredrik Skott

Institutet för språk och folkminnen, Göteborg
fredrik.skott@sprakochfolkminnen.se

”Who controls the past’, ran the Party slogan, ’controls the future: who controls the present controls the past”. George Orwell, *Nineteen eighty-four. A novel.* (1949)

Abstract

Internet offers a range of new opportunities for the folklore archives. Through online publishing the archives make their collections of folklore records, answers of questionnaires, interviews etc. more easily accessible than ever before. More people can get access to the collections and new groups of potential users can be reached. In many cases the archives are also expected to give priority to put material online, both by the public, researchers and the governments.

The methods for publishing folklore collections on Internet are discussed from a critical point of view. Ethical problems are treated, not least the need to relate to old promises not to spread the material, and also possible consequences of anonymousness and selection as methods for protecting individuals or groups who have contributed to or are mentioned in the material. The text also argues that online publishing folklore collections should not only be regarded as a method for making the material available. Through putting collections online the archives produce history and thus contribute to create intangible cultural heritage.

Keywords:

- *intangible cultural heritage*
- *folklore archives*
- *research ethics*
- *online publishing*

Som anställd vid ett traditionssamlade arkiv får jag ofta frågor om vad som finns på internet.¹ Kort sagt uttrycker såväl forskare som studenter och en intresserad allmänhet allt oftare önskemål om att kunna ta del av våra samlingar via nätet. Måste man besöka er för att titta på materialet? Varför lägger ni inte ut allt på internet?

Frågorna är befogade. Det är billigare, lättare och tidsbesparande att kunna sitta framför sin egen dator istället för att fysiskt besöka ett arkiv. Tillgängliggörandet av samlingarna via nätet är därmed också en demokratisk fråga. Det råder inga tvivel om att betydligt fler människor får möjlighet att ta del av arkivmaterial om man fritt publicerar det på internet.

Förmedling är också en av arkivens viktigaste uppgifter. Till exempel har Institutet för språk och folkminnen, som jag arbetar inom, ett tydligt uppdrag att öka, levandegöra och sprida kunskaper och material om immateriella kulturarv i Sverige. Enligt myndighetens regleringsbrev ska särskilt barn och ungdomar prioriteras. Med andra ord är internet ett självklart forum för kunskapsförmedlingen. Mediet ger oss möjligheter att sprida material i en omfattning som våra företrädare bara kunde drömma om. Frågan är alltså inte *om* utan *vad* vi ska publicera på internet och *hur* vi ska gå tillväga.

Här kommer tillgängliggörandet av traditionsarkivens samlingar på internet att stå i centrum. Jag kommer att anlägga ett kritiskt perspektiv på nätpublicering, argumentera för att det inte bara är ett effektivt sätt att förmedla arkivsamlingar utan att vi genom tillgängliggörandet också skriver historia och därmed även bidrar till att skapa kulturarv. Texten bör dock inte uppfattas som ett inlägg mot nätpublicering utan istället som ett försök att öka medvetenheten om att arbetet samtidigt involverar oss i en politisk och ideologisk kamp om maktlegitimering och kulturellt identitetsskapande (jfr Bohman & Lindvall 1997:95; Karlsson 1998:8). Detta vare sig vi vill det eller inte.

De empiriska exemplen i artikeln är hämtade från Sverige; tillgängliggörandet av samlingar på nätet är dock en aktuell fråga vid alla nordiska traditionsarkiv (se t.ex. Hupaniittu 2011; Kjus 2013; Korhonen 2014a:382–386).

Samla, bevara, forska, förmedla

Arkiv och museer bör betraktas som kulturarvsproducenter. Organisationerna inte bara dokumenterar, bevarar, beforskar och förmedlar utan bidrar också till att skapa kulturarv.

All historia och allt kulturarv är konsekvenser av val. Som Stefan Bohman och Karin Lindvall (1997:88–89) konstaterat är det som pekas ut och används som kulturarv inte något givet. Det är inte något som är skilt från – utan snarare en produkt av – politiska, sociala och ideologiska intressen i samtiden. Kulturarv bör, betonar Valdemar Hafstein (2004:33; jfr Björkholm 2011:41), betraktas som ett politiskt begrepp, som resultatet av ett inbegripande snarare än som en beskrivning. Kulturarv skapas genom en mer eller mindre medveten urvalsprocess som åtminstone delvis är institutionaliserad av samhället (Björkholm 2011:127; Bohman & Lindvall 1997). I sammanhanget är arkiv och museer viktiga (Bohman & Lindvall 1997). När det gäller immateriella kulturarv har traditionsarkiven en nyckelroll (Klein 2007:116–117).

Alla arkiv och alla samlingar består av urval; detta kanske är extra tydligt när det gäller traditionsarkiven, vilka i hög grad skapar sina egna samlingar (Björkholm 2011: 126–137; Korhonen 2014b:11). Genom bland annat frågelistor, intervjuer och upprop dokumenterar traditionsarkiven ”folklig kultur”. Det är på arkivens initiativ som tidigare oformulerade tankar fästs på papper, som muntligt förvandlas till skriftligt, för att sedan i samlingarna både bevaras till eftervärlden och bli föremål för studier. Målsättningen har dock aldrig varit att dokumentera allt. Istället har insamlingen huvudsakligen styrts av aktuella forskningsinriktningar, vilka i sin tur ofta är en produkt av större samhälleliga strömningar. Till exempel var arkiven under mellankrigstiden främst intresserade av allmogens kultur. Idag bedrivs insamling både på landsbygden och i städerna. Samtidigt har det tidigare renodlade historiska perspektivet bytts mot ett tydligt fokus på samtiden. Under början av 1900-talet dokumenterades det som uppfattades

som ”svensk kultur”, idag är arkivens uppdrag vidgat till ”kultur i Sverige”. Från att tidigare främst ha samlat in folkminnen i betydelsen ”andlig folkkultur” vill arkiven idag också dokumentera sådant som tidigare ingick i begreppet folkliv, alltså ”social” och ”materiell” kultur. Vidare står idag inte längre det kollektiva utan det personliga i centrum, ett skifte som tydliggjordes i och med att ordet man under andra hälften av 1900-talet byttes mot du i frågelistorna. Dagens frågelistbesvarare förväntas alltså inte beskriva traditioner i sin bygd utan att utgå från sig själva, sina erfarenheter och tankar. Även om både kunskapsmålet och sättet att ställa frågor har förändrats handlar det fortfarande om att dokumentera ett urval av kulturella uttryck.

Med tiden blir urval ofta till helheter; innehållet i arkiven är därmed inte bara en fråga om kontroll över vad som ska komma ihåg utan också vad som ska glömmas (Bohman 1997:19; Korhonen 2014b). Som Agneta Lilja (1996) har visat i *Föreställningen om den ideala uppteckningen* har också en kamp kontinuerligt förts om traditionsarkivens samlingar, om vems minnen som ska finnas representerade och vilka ämnen som bör dokumenteras. Med min egen avhandling, *Folkets minnen: Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*, har jag tydliggjort att kampen inte bara förts på ett rikspolitiskt plan utan också regionalt och lokalt (Skott 2008). Kort sagt handlar kampen om samlingarnas sammansättning om makten över det förflutna, vilket är en fråga av stor betydelse för våra vägval inför framtiden (jfr Aronsson 2004; Connerton 1989; Eriksen 1999:14–17, 153–161; Ronström 2008:182; Tosh 2000:11–52). Härtill återkommer jag.

Digitalt bevara och/eller tillgängliggöra

Det finns fem större traditionsarkiv i Sverige. Arkiven i Göteborg, Umeå och Uppsala ingår i den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen, ett arkiv är knutet till Lunds universitet och ett ingår i stiftelsen Nordiska museet. Vid arkiven fortgår såväl forskning som insamling samtidigt som det befintliga arkivmaterialet också tas om hand. Sammanlagt består arkivens samlingar av miljontals uppteckningar. Digitaliseringen av materialet pågår för fullt.

Digitaliseringen av traditionsarkivens samlingar har två huvudsakliga syften. Målsättningen är att säkerhetskopiera materialet samtidigt som tanken också är att tillgängliggöra delar av samlingarna via internet. Som andra statligt finansierade minnesinstitutioner förväntas Institutet för språk och folkminnen att prioritera den verksamheten. Detta framgår tydligt av *Digit@lt kulturarv: Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvs-material och kulturarvsinformation 2012–2015*, publicerad av Regeringskansliet (2011; jfr Kjus 2013:45–46, 52–53).

Samtidigt är sannolikt de flesta överens om att inte allt kan eller ens bör publiceras på nätet. Bland annat är det direkt olagligt att publicera upphovsrättsligt skyddat material. Till exempel kan fotografier vara skyddade trots att det har gått mer än hundra år sedan de togs. Motsvarande gäller musik och andra konstnärliga uttrycksätt; här är inte bara kompositionen upphovsrättsligt skyddad utan ibland också själva framförandet. Även skriftliga levnadsberättelser kan falla under lagen om upphovsrätt (Nordström 2010).

Som arkiv är det även vår skyldighet att försöka skydda individer, inte bara de som skickar in material till oss utan också personer som omnämns i samlingarna. Idag

används sekretesslagens paragraf om material med dialektologiskt eller etnologiskt innehåll oftare än tidigare. I lagen finns stöd för att sekretessbelägga uppgifter i högst femtio år, ”om det kan antas att den som har lämnat uppgiften eller som uppgiften avser eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs” (OSL 24:4; jfr Nordström 2010:6–7). En av förklaringarna till att andelen sekretessbelagt material ökat är att arkivens fokus flyttats från kollektiva traditioner till personliga erfarenhetsberättelser. Som påpekats förväntas de som idag blir intervjuade eller besvarar frågelistor utgå från egna erfarenheter och tankar, även i de fall då ämnen av mer känslig karaktär tas upp. Det finns förmodligen flera orsaker till förändringen; detta är dock en diskussion som inte rymms här.

Även av andra skäl är det inte aktuellt att öppet publicera samlingar som härrör från de senaste decennierna på internet. Sannolikt skulle en publicering av detta slag få till följd att många av dem som idag bidrar med material inte längre skulle vilja delta i arkivens undersökningar. Även om nya meddelare möjligen skulle kunna rekryteras skulle svaren sannolikt ändra karaktär. Levnadsberättelser påverkas i hög grad av vem de berättas eller skrivs för; olika mottagare genererar olika berättelser, både vad gäller form och innehåll (jfr Kaivola-Bregenhøj 1990; Kjus 2013:48, 54; Marander-Eklund 2012:59).

Att masspublicera nutida material är således inte aktuellt. Det är också främst de äldre ”kulturarvssamlingarna” som arkiven förväntas tillgängliggöra, inte nutida erfarenhetsberättelser. När det gäller merparten av de äldre samlingarna finns det vidare inga juridiska hinder. Uppgifter i allmänna handlingar som är äldre än femtio år kan endast undantagsvis sekretessbeläggas och när det gäller enskilda samlingar från 1900-

talets första hälft finns det sällan några förbehåll formulerade, i varje fall inga som skulle hindra nätpublicering. Dessutom finns delar av materialet redan i digitalt format. Bara vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg finns omkring 35 000 sidor skannade uppteckningar från mellankrigstiden, vilket motsvarar ungefär tio procent av arkivets folkminnesuppteckningar från den tidsperioden.

Etik och nätpublicering

Som sagt föreligger det inga juridiska hinder att tillgängliggöra större delen av alla traditionsuppteckningar som är äldre än femtio år. Därmed inte sagt att det är oproblemiskt (jfr Alver & Øyen 2007: 13–14).

Ett viktigt krav i de forskningsetiska riktlinjer som vi idag arbetar utifrån är att personer som vi intervjuar inte bara ska vara medvetna om syftet med våra undersökningar utan också om vad som ska hända med materialet efteråt (Forskningsetiska principer ... 2011). Riktlinjerna är dock anpassade för forskare, inte specifikt för nätpublicering av redan befintligt material. Det kan dock diskuteras om inte riktlinjerna i viss mån också borde gälla retroaktivt, alltså även för hanteringen av äldre arkivsamlingar skapade för forskningsändamål. Är det ur ett etiskt perspektiv försvarbart att fritt publicera material på nätet om informanterna fått löfte om att det berättade bara skulle användas för forskning?

Hanteringen av traditionsarkivens samlingar hör också ihop med organisatoriska förändringar. Flera av arkiven som tidigare varit ideella föreningar har förstärkts. Detta gäller till exempel Göteborgsarkivet. Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG) har en brokig

historia. Folkminnessidans rötter sträcker sig ned till 1919, året då Västsvenska folkminnesföreningen (VFF) grundades. 1926 skapades Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola (IFGH). De båda organisationerna hade redan från början ett gemensamt arkiv. Som namnen avslöjar tillhörde IFGH stiftelsen Göteborgs högskola medan VFF var en ideell förening. Göteborgs högskola, senare universitet, förställdes 1954. Drygt ett decennium senare upplöstes VFF, vars samlingar då donerades till IFGH. I slutet av 1970-talet införlivades institutet i myndigheten DOVA (Dialekt- och ortnamnsarkiven samt Svenskt visarkiv), vilken 1993 ombildades till Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI), senare Institutet för språk och folkminnen (ISOF). Arkivet har således gått från att ha varit privat (en förening och en stiftelse) till att bli en del av en statlig myndighet. Därmed har statusen på arkivets nyproducerade material förändrats. Idag blir intervjuerna som arkivpersonalen gör och samtliga svar på frågelistor och upprop allmänna handlingar.

Uppdraget har också förändrats. Från början var folkminnesarkivet i Göteborg i huvudsak inriktat mot forskning. I institutets stadgar tydliggjordes att dess syfte var att "bedriva folkminnesforskning med särskild inriktning på de västsvenska landskapen" (FmFt 1927:161). Det var också främst forskare som använde samlingarna, även om en och annan lokalhistoriker också hittade till arkivet. Styrelsen hade makten över samlingarna, bestämde vem som fick tillgång till materialet och i vilka sammanhang det fick publiceras. Det sistnämnda medgavs inte förutsättningslöst. Detta delvis på grund av att man menade att fortsatt dokumentation och inte minst studier av regionala skillnader försvårades om exempelvis sagor eller sägner publicerades i och spreds via dagspressen.

Samtidigt ville arkivet skydda dem som bidragit med material till samlingarna. I mellankrigstidens instruktionsböcker för folkminnesupptecknare betonas starkt att förtroende var nödvändigt för att lyckas med dokumentationen av folkets minnen. Ett led i denna strävan var att tydliggöra hur det insamlade materialet skulle användas, till exempel i vilka sammanhang som folkminnesuppteckningarna skulle kunna komma att publiceras. Ofta togs förtroendefrågan också indirekt upp av enskilda upptecknare i samband med att material skickades in till arkivet (Skott 2008: 212–219):

Det säges här ifrån, att jag ej önskar offentliggörandet av mina berättares namn, emedan jag oftast utan deras vetskap upptecknat deras berättelser, och de skulle troligen bli högst misslynta om de i framtida notiser eller böcker figurerade med sina namn (VFF 613:3, Edvard Erlandsson, 1922).

Jag har lämnat detta meddelande privat, emedan jag inte på [något] villkor vill ha mitt namn nämnt i samband med uppgifter om dessa personers åtgärder. Far har berättat detta för mig. Han tjänte dräng på nabostället. De anhöriga skulle säkert ta mycket illa upp, om de visste, att jag dragit fram denna gamla historia (DAGF 269C: brev från Rudolf Österlind till Johan Kalén, 1927-11-12).

Ofta garanterade därmed arkivets personal att inskickade berättelser alternativt personnamn inte skulle offentliggöras. Ibland inbegrep löftena en tidsgräns, ibland inte. Som exempel kan följande löften givna av arkivets insamlingsledare på 1930- respektive 1970-talet nämnas:

Ingenting av arkivets samlingar får avskrivas och publiceras i ortstidningar. Om något eventuellt kommer att tryckas, sker det i vetenskapliga arbeten. Detta är ju något helt annat (DAG: brev från Johan Kalén till A. P. Johansson, 1930-03-28).

Ni behöver inte vara rädd för att uppteckningarna skall komma under obehörigas ögon. Det kommer vi att se till (DAG: brev från Julius Ejdestam till Sonja Henningsson, 1971-01-04).

Önskemål och löften som de ovanstående är vanliga. Så länge arkivet bestod av en förening (Västsvenska folkminnesföreningen) och en stiftelse (Institutet för folkminnesforskning) var det deras styrelser som beslutade vad som fick eller inte fick publiceras i olika sammanhang. Idag är vi en statlig myndighet med ett tydligt uppdrag att vända oss till allmänheten. Materialet ska spridas, allra helst publiceras på nätet.

Samtidigt är det rimligt att löften som de ovannämnda tidsbegränsas. Givetvis borde detta ha gjorts i samband med att löften gavs men även om så inte skedde är det orimligt att de ska gälla för alltid. Flertalet av dem som bidragit med material till arkivet från 1920-talet och långt in på 1970-talet är idag också avlidna; medelåldern på de som intervjuades år 1933 var 72 år. Tio år senare var motsvarande siffra 76 år för att 1953 stiga till hela 82 år (Skott 2008:232). Dessutom betraktas flertalet av berättelserna som tidigare uppfattades som känsliga idag av de allra flesta som tämligen oförargliga. Äldre vädjanden om sekretess kan till exempel röra sig om berättelser om att någon trodde på tomten eller blivit utpekad som trollkunnig (jfr Gustavsson 1982; Skott 2008). Samtidigt saknas inte uppgifter ens i de äldre samlingarna som

fortfarande kan sägas vara av känslig karaktär. Till exempel finns ett stort antal uppteckningar om alkoholism, ”bygdeoriginal”, fattigauktioner, misshandel, mord och vanskötsel av barn. När det gäller uppteckningar av detta slag kan släktingar till berättarna eller i texterna omnämnda personer fortfarande tänkas ha synpunkter på berättelsernas spridning. Bör i så fall uppteckningarna i sin helhet publiceras på nätet?

I huvudsak har arkiven två metoder för att skydda personer som bidragit med eller omnämns i samlingarna i samband med en nätpublicering: anonymisering och urval.

Anonymisering

Inom humanistisk forskning är anonymisering ett vanligt sätt att skydda personer som deltar i undersökningar. Anonymisering handlar inte bara om att ta bort eller ändra personnamn utan också andra uppgifter som kan identifiera enskilda individer (Alver & Øyen 2007:23–30; Alver 2013).

I samband med publicering av vetenskapliga texter kan man som forskare stryka personuppgifter alternativt ersätta dem med fingerade data. Att vid ett traditionsarkiv permanent radera uppgifter från befintliga och redan accederade samlingar är däremot inte tillåtet. Är det inte fråga om enskilda samlingar eller sådant som går att sekretessbelägga (dvs. i praktiken är yngre än 50 år) kan vi inte heller neka någon att ta del av materialet. Inget hindrar dock att man inför en nätpublicering tar bort personuppgifter från digitala kopior av samlingarna.

Att anonymisera delar av en berättelse eller enstaka frågelistsvar är dock allt annat än lätt. Är det frågan om inspelningar måste dessa först transkriberas, annars kan rösten avslöja den intervjuade. När det gäller skriftligt material är det visserligen

relativt lätt att täcka över enstaka personuppgifter. Ett problem är dock att det inför en internetpublicering ofta skulle vara nödvändigt att anonymisera betydligt fler sidor än de som innehåller de känsliga uppgifterna. Ett enda frågelistsvar kan bestå av tiotals sidor. Är det handskrivet avslöjar dessutom handstilen ifall samma meddelare står bakom flera andra svar. På motsvarande sätt avslöjar layout, val av typsnitt och inte minst språket ofta tydligt sambanden mellan frågelistsvar skrivna på maskin eller dator. Även om bara en del av en text skulle behöva anonymiseras krävs det alltså ofta att personuppgifter stryks från meddelarens alla svar, även från sådana som alls inte är av känslig karaktär.

Vidare måste en anonymisering genomföras med fingertoppskänsla. Många svar är av essäistisk karaktär; det är uppenbart att skribenterna ägnat dagar, ibland veckor, åt att formulera svaren. Flera meddelare har också uttalade författardrömmar. Ett inte ovanligt motiv för att delta i arkivens undersökningar är vidare att skriva in sig i historien, ”att dokumentera sin historia, ge sina erfarenheter ord och därmed värde” (Österman 1991:100; jfr Alver & Øyen 2007:30). Är det ur detta perspektiv rätt att ta bort personuppgifter från uppteckningarna? Och vad ska personuppgifterna ersättas med – notiser om kön och födelseår? Vad säger att just dessa uppgifter är de i sammanhanget mest relevanta?

Ett annat problem är att anonymisering minskar materialets användbarhet. För grupper av potentiella användare skulle borttagandet av uppgifter om namn och adresser göra materialet tämligen ointressant. Detta gäller inte minst för lokalhistoriskt intresserade. För många av dem som idag besöker arkiven är det just förekomsten av personuppgifter som gör samlingarna intressanta. Inte minst för lokalhisto-

riskt intresserade kan ofta uppgifterna om vilka som har berättat vara lika intressanta som berättelserna i sig (jfr Bergman 2002; Eriksen 2002). En anonymisering medför också att det blir svårare för forskare att till exempel kombinera olika källtyper (Alver 2013:20–21).

Urval

Allt känsligt material går inte att anonymisera. Uppteckningar om präster kan nämnas som exempel. Präster som inte levde som de lärde tycks ha varit ett populärt berättartema i allmogesamhället. I varje fall finns det i traditionsarkivens samlingar tusentals uppteckningar om präster som spelar kort, är otrogna, slåss, super eller är i pakt med djävulen (Olofsson 1942; Törnqvist 1976). Idag kan materialet exempelvis användas för att studera relationen mellan ”folket” och samhällets övre skikt eller människors förhållande till kyrkan. Samtidigt är materialet fortfarande känsligt – i regel är det enskilda präster, ofta någons farfar eller morfar, som pekas ut som ”syndare” (jfr Wolf-Knuts & Marander-Eklund 1995). Kan materialet läggas ut på nätet? Och går det att anonymisera präster verksamma i landsbygdsförsamlingar?

I andra fall är det inte ens frågan om enskilda individer utan grupper i samhället som pekas ut. I traditionsarkivens samlingar finns till exempel ett stort och högst problematiskt material om resandefolket. Det rör sig i huvudsak om utifrånskildringar, alltså inte intervjuer *med* utan *om* resande. Till stor del är materialet insamlat utifrån frågelistan Tattare, utgiven i början av 1940-talet. I frågelistan efterlyses berättelser om resandefolkets bostäder, familjeliv, försörjning men också uppgifter om deras utseende och egenskaper:

Vilka egenskaper anses vara utmärkande för tattare? Känner Ni konkreta exempel på deras häftighet, våldsamhet, lömskhet, oärlighet, tjuvaktighet, feghet, lösaktighet, orenlighet, osedlighet, lögnaktighet, arbetsskygghet, lättja, flyttninglust etc.? (Nordiska museets frågelista 78: Tattare, 1942)

Frågorna var i allra högsta grad ledande och representerar dåtidens majoritetssamhälles syn på resandefolket. Talesättet ”som man ropar får man svar” karaktäriserar också svaren på frågelistan. Talande är också att en del av svaren publicerades i en bok med titeln *Tattarplågan* under rubriker som ”Tattarproblemet genom tiderna”, ”Sysselsättning och förvärvsmetoder”, ”Trolldom”, ”Moral” och ”Sociala åtgärder” (Bergstrand 1942). Bokens titel avslöjar materialets karaktär. Även om undantag finns beskrivs de resande således i negativa ordalag. Ibland är det gruppen som helhet som omtalas men lika ofta rör det sig om skildringar av enskilda släkter eller personer. I materialet förekommer många yttranden som idag sannolikt skulle falla under lagen om hets mot folkgrupp.

Samtidigt är materialet om resandefolket idag efterfrågat. Forskare och studenter nyttjar uppteckningarna för att diskutera äldre tiders föreställningar om minoriteter, museer använder materialet för att synliggöra resandefolket (se t.ex. <http://reisende-kartet.no/>). Resande själva besöker också arkiven för att ta del av samlingarna. Uppteckningarna används alltså idag både som en källa till forskning om etnocentriskt berättande och för att synliggöra de resande, deras liv och relation till majoritetssamhället. Frågan är dock hur man ska göra med uppteckningarna vid nätpublicering? Kan arkiven lägga ut uppteckningarna? Och bidra till att vidareföra äldre representationer? Vilka konsekvenser kan

det få? Och bör materialet i så fall anonymiseras?

En till synes enkel lösning är att helt enkelt låta bli att publicera de äldre utifrån-skildringarna av resandefolket och andra former av mer ”problematiskt” material. Det är knappast material om missbruk, våld och synen på minoriteter som åsyftas i regeringens dokument angående digitalt tillgängliggörande av kulturarvsmaterial.

Bilder av Sverige

Är då lösningen på problemen att helt enkelt inte publicera etiskt problematiska samlingar på internet? Och istället nöja sig med att lägga ut uppteckningar av mer oskyldig karaktär? Detta tycks vara en strategi som många arkiv och museer redan har anammat.

Redan idag beskylls traditionsarkiven ofta för att genom urval ha förskönat bilden av det förflutna. Ämnen som kriminalitet, samhälleliga motsättningar och sexualitet påstås ofta mer eller mindre medvetet ha förbigåtts vid det tidiga 1900-talets dokumentation av folklig kultur; de äldre samlingarna beskrivs stundtals med ord som ”romantisering”, ”skönmålning” och ”söndagsbilder” (Skott 2008:21–22). Etnologen Agneta Lilja (1996) hävdar i sin avhandling att detta var ett medvetet val, en del av en strategi eller ideologikamp med udden riktad mot arbetarrörelsen. Kort sagt sägs arkiven ha skapat bilden av ett tryggt och harmonisk förflutet som sedan kunde ställas mot upplevd otrygg och disharmonisk samtid. Med min avhandling försökte jag nyansera bilden av arkiven som borgerligt politiska projekt; det fanns inte en utan flera och delvis motstridiga föreställningar om vad som var en ideal uppteckning och hur den skulle produceras (Skott 2008). Som framgått ovan saknas inte heller uppteckningar om

ämnen som alkoholism, våld och främlingsfientlighet i traditionsarkivens äldre samlingar. Inte minst folkdiktningen tydliggör de sociala spänningar som fanns i 1800-talets allmogesamhälle (Klein 1993). Samtidigt är Liljas påpekanden viktiga: innehållet i arkiven, bilden av det förflutna, är av stor betydelse i samtiden och för framtiden. Att dokumentera och arkivera ”folklig kultur” var och är en metod att skapa, vidmakthålla och förstärka gemensamma förflutenheter och identiteter (jfr Klein 2007:117–118). Arkivsamlingarna kan således skänka legitimitet åt samtidspolitiska projekt.

Artikeln inleddes med ett citat från *Nineteen eighty-four*, George Orwells (1949) dystopiska framtidsskildring: ”Who controls the past ... controls the future: who controls the present controls the past”. Med de orden pekar Orwell på att kontrollen över det förgångna också handlar om makt över vår samtid och framtid. Den som kan skapa enighet kring sin bild av det förflutna kan också lättare skapa uppslutning kring vägval inför framtiden (Aronsson 2000; Houltz 2003:22; Linderborg 2001:33; Ronström 2008: 182). Även nätpublicering av arkivsamlingar kan ses som en form av kulturarvsproduktion. Med andra ord bör vi ständigt ha i åtanke att verksamheten kan få politiska implikationer i vår samtid men också för vår framtid. Vad kan konsekvenserna bli om vi till exempel publicerar nämnda samlingar om resandefolket? Vad händer om vi istället väljer att undvika svåra ämnen vid en masspublicering av traditionsuppteckningar? Riskerar vi då inte att producera en bild av ett tryggt, harmoniskt och etniskt homogent allmogesamhälle och folkhem? Vems politiska agenda skulle vi då legitimera?

Att överhuvudtaget inte tillgängliggöra material via internet är knappast ett realis-

tiskt alternativ. Problemen med nätpublicering får inte heller bli handlingsförlamade. Frågan är, som sagt, inte *om* utan *vad* vi ska publicera på internet och *hur* vi ska gå tillväga. Urval måste göras samtidigt som anonymisering i detta sammanhang är ett viktigt om än inte oproblematiskt verktyg. Samtidigt är det av stor vikt att diskussionerna om traditionsarkivens samlingar inte bara fortsätter och fördjupas utan delvis också förändras. Inom forskningen har fokus hittills legat på samlingarnas tillkomst (Lilja 1996; Skott 2008); med få undantag saknas dock undersökningar om hur materialet förmedlas, används och uppfattas idag (jfr Nilsson 1996). Här behövs fler studier. Vi som arbetar vid arkiven och med att tillgängliggöra samlingarna måste också ständigt ha i åtanke att vi inte bara förvaltar och förmedlar information om det förgångna – vi skriver historia och deltar i kulturarvsskapande processer.

Note

1. Artikeln bygger på ett föredrag som hölls den 2 september 2014 på workshopen ”Digitalisert tradisjon og nye perspektiver på tradisjonsmateriale”, en del av Norsk Folkeminnesamlings hundraårsjubileum.

Referenser

- Alver, Bente 2013: “Men lille Peter Spillemand løb hjem og sladrede!” Konfidentialitet, loyalitet og varslingspligt i et aktørsperspektiv. *Forskeres taushetsplikt og medleplikt*. Red. Hallvard Fossheim & Helene Ingierd. (<https://www.etikkom.no>).
- Alver, Bente Gullveig & Øyen, Ørjar 2007: Challenges of Research Ethics. An Introduction. *Research Ethics in Studies of Cultural and Social Life*. Ed. Bente Gullveig Alver, Tove Ingebjørg Fjell & Ørjar Øyen. Helsinki.

- Aronsson, Peter 2000: *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund.
- Bergman, Anne 2002: Lokalhistoria som berättartradition. *Historier in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Anne Eriksen, Jan Garnert & Torunn Selberg. Lund.
- Bergstrand, Carl-Martin 1942: *Tattarlågan. Tattarna i svenskt folkli*. Göteborg.
- Björkholm, Johanna 2011: *Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo.
- Bohman, Stefan 1997: Vad är museivetenskap, och vad är kulturarv? *Museer och kulturarv*. Red. Lennart Palmqvist & Stefan Bohman. Stockholm.
- Bohman, Stefan & Lindvall, Karin 1997: Museerna i samhället och samhället i museerna. En positionsangivelse. *Museer och kulturarv*. Red. Lennart Palmqvist & Stefan Bohman. Stockholm.
- Connerton, Paul 1989: *How societies remember*. Cambridge.
- Digit@lt kulturarv: Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvs-material och kulturarvsinformation 2012–2015*. Stockholm 2011. (<http://www.regeringen.se/content/1/c6/18/31/72/13885b0f.pdf>).
- Eriksen, Anne 1999: *Historie, minne og myte*. Oslo.
- Eriksen, Anne 2002: Bygda vår – fra bygdebøkernes verden. *Historier in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Anne Eriksen, Jan Garnert & Torunn Selberg. Lund.
- FmFt 1927: Årsberättelse för Institutet för folkminnesforskning vid Göteborgs högskola år 1926. *Folkminnen och folk-tankar XIV*.
- Forskningsetiska principer ... 2011: *Forskningsetiska principer vid humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (<http://www.codex.vr.se/texts/HsFR.pdf>).
- Hafstein, Valdimar Tr. 2004: *The Making of Intangible Cultural Heritage*. Berkley.
- Houltz, Anders 2003: *Teknikens tempel. Modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923*. Göteborg.
- Hupaniittu, Outi 2011: *Forskarens röst och digitalt material. En utredning över behovet av och tillgång till minnesorganisationernas digitala material*. Helsinki (http://www.sls.fi/media/pdf/Forskarna_s_rost_slutrapport_SE.pdf).
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1990: Berättelse och berättarsituation. Hur förändringar i berättarsituationen påverkar själva berättandets utformning. *Folklore och folkkultur. Föredrag från den 24. etnolog- och folkloristikongressen i Reykjavík 10-16. Augusti 1986*. Red. Jón Aðalsteinsson. Reykjavík.
- Karlsson, Sten O. 1998: *När industriarbetaren blev historia. Studier i svensk arbetarhistoria 1965–1995*. Lund.
- Kjus, Audun 2013: Hvorfor spørre? Norsk etnologisk gransking og spørrelistas framtid. *Tidsskrift for kulturforskning* 1/2013.
- Klein, Barbro 1993: Ondskan i folkloren och forskarens dilemma. *Ondskans etnografi*. Red. Lena Gerholm & Tomas Gerholm. Stockholm.
- Korhonen, Mikael 2014a: SLS arkiv mot 2000-talet. *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Helsingfors.
- Korhonen, Mikael 2014b: Inledning. *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Helsingfors.
- Lilja, Agneta 1996: *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé*

- och praktik vid traditionssamlade arkiv. Ett exempel från Uppsala 1914–1945.* Uppsala.
- Linderborg, Åsa 2001: *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000.* Stockholm.
- Marander-Eklund, Lena 2012: Som vi ropar får vi svar. Metodologiska aspekter på tillkomsten av skriftligt och muntligt biografiskt material. *Budkavlen.*
- Nilsson, Bo G. 1996: *Folkhemmets arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar.* Stockholm.
- Olofsson, K. G. 1942: *Prästhistorier. Prästen i folktraditionen. Tro och verklighet, dikt och sanning om vördade själasörjare.* Lund.
- Orwell, George 1949: *Nineteen eighty-four. A Novel.* London.
- Ronström, Owe 2008: *Kulturarvspolitik. Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon.* Stockholm.
- Skott, Fredrik 2008: *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964.* Göteborg.
- Tosh, John 2000: *Historisk teori och metod.* Lund.
- Törnqvist, Andreas 1976: Prästen i västsvensk berättartradition (Opublicerad C-uppsats, Etnologiska institutionen vid Göteborgs universitet).
- Wolf-Knuts, Ulrika & Marander-Eklund, Lena 1995: Etiska synpunkter i samband med användningen av personanekdoter. *NordNytt* 60.
- Österman, Annika 1991: *Människors egen historia. Om Nordiska museets frågelistor.* Stockholm.
- Institutet för språk och folkminnen
Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet
i Göteborg
Tjänstearkivet samt uppteckningar
(DAGF & VFF).